

FOTO: MARIANNE FOERSTER

De planten van Karl Foerster

Zijn eerste kwekerij begon Karl Foerster (1874-1970) in Berlijn-Westend in 1907. Daar won hij de eerste van zijn beroemde Delphiniums uit de Belladonna-groep, de gentiaanblauwe 'Arnold Böcklin', die als enige van de echt blauwe riddersporen zacht naar vanille kan ruiken. Vier jaar later verhuisde hij naar Bornim bij Potsdam, waar de kwekerij en zijn huis met de tuinen zich nog steeds bevinden.

LEO DEN DULK

Foerster heeft in Bornim tal van vasteplantensoorten tot leven gewekt die tot dan toe 'eeuwenlang een beschouwelijk leven hadden geleid in klooster-, burgermans- en boerentuinen', aldus Richard Hansen. Het was zijn bijdrage aan de onstuimige ontwikkeling waaraan het vasteplantensortiment begon. Foerster had weinig op met de Duitse Jugendstiltuinen van het fin de siècle, waarin hagen en latwerken het opnamen tegen de late landschapstijl met zijn verkeerde verhoudingen en de in Foerster's ogen monsterlijke *Teppichbeeten*. Hij vluchtte de natuur in en besepte dat de natuurlijke schoonheid van wilde bloemen de essentie moest zijn van het nieuwe sortiment bloeiende vaste planten. Maatgevend bij het vinden en beoordelen van de nieuwe variëteiten waren, naast gezondheid en stevigheid, de ontwikkeling tot tuinkwaliteit van de aanvankelijk vaak

zo bescheiden, saaie uitgangsoorten – 'oude woekerplanten en wezenloze vulheesters' noemde hij ze, die maar liever verbrand moesten worden. Phlox, iris, ridderspoor, herfstaster, anemoon en primula, ze werden al veel langer in tuinen geplant, maar ze waren weinig bruikbaar door hun kwetsbaarheid en het beperkte kleurenschaal. Door op zoek te gaan naar nieuwe plantvormen en -kleuren schiepen Foerster en zijn collega-kwekers volledig nieuwe mogelijkheden: Phloxen en herfstasters in verschillende hoogten en tientallen bloemkleuren, riddersporen van een ongekend blauw, Heleniums in volkomen nieuwe tinten. Het bezwaar van sommige *Heimat*-puristen dat er door zijn werk teveel vreemde invoeringen Duitsland binnenkwamen wees hij af door erop te wijzen dat ook de traditionele boerentuinplanten oorspronkelijk grotendeels van buitenlandse afkomst waren.

Bruikbaarheid In tal van boeken en artikelen die ervoor zorgden dat men er in brede kring in Duitsland en ver daarbuiten kennis van kon nemen bracht Foerster al zijn prachtige nieuwe vondsten onder de aandacht. Tuinieren leverde in zijn ogen een belangrijke bijdrage tot een gelukkig bestaan. Al in 1911 schreef hij in zijn boek *Winterharte Blütenstauden und Sträucher der Neuzeit* dat de verspreiding van het nieuwe plantensortiment moest worden gestimuleerd door ze te laten zien in proeftuinen naar het voorbeeld van de bestaande botanische tuinen zoals die in Berlijn-Dahlem, Frankfurt am Main, München en Dresden. De nieuwe proeftuinen moesten, na de eerste selectie die

Foerster's verdiepte tuin in de jaren '20

op de velden van de kwekers plaatsvond, de bruikbaarheid van nieuwe planten onderzoeken door ze op verschillende locaties gedurende langere tijd op gezondheid en ontwikkeling te vergelijken met het bestaande sortiment. Foerster was tot deze gedachte gekomen in zijn eigen praktijk, waar hij nieuw gewonnen planten *rücksichtslos* uit de kweekbedden verwijderde – volgens sommigen de enige gelegenheid waarbij de als uiterst beminlijk beschreven Foerster wel eens op een woedende uitval werd betrapt was, wanneer hij in de eigenschappen van een veelbelovende werd teleurgesteld en hij deze met één uithaal van zijn wandelstok neermaaide. Op humoristische wijze benoemde hij de foute eigenschappen die planten – in dit geval riddersporen – konden hebben. Hij onderscheidde ondermeer *Geizhalse* (gierigaards) met een ondanks goede verzorging te gering aantal bloemstelen; *Wegelagerer* (opdegrondliggers) die vroeg uit elkaar vallen, al voor steunmateriaal kan worden geplaatst, en met de knieën op de grond verder opgroeien; *Müllerburschen* (molenaarsknechtjes), wit van de meeldauw, misschien wel het grootste probleem bij riddersporen (en phloxen),

Aquarel van Esther Bartning voor het boek *Blauer Schatz der Gärten*

Leo den Dulk is publicist

FOTO: ROSE-MARIE GERITSEN

Foerster's verdiepte tuin in oktober 2000

omdat het bijna onmogelijk weg te selecteren is; en *Kerzenknicker* (kaarsknakkers) die 'bij een bepaald soort stille regen' hun bloemen zo met water vullen dat de uitgegroeide bloemstelen onder de bloemen afbreken.

Proeftuinen In zijn eigen tuin en in een aparte proeftuin plantte hij zijn nieuwe aanwinsten om ze op bruikbaarheid in verschillende combinaties te testen. De eerste echte Schau- und Sichtungsgarten werd vanaf 1935 aangelegd op het Freundschaftsinsel in Potsdam. Na de oorlog werd deze hersteld en volgden nieuwe proef- en kijktuinen in Erfurt, Weihestephan, Hamburg en Hannover. Foerster was van mening dat de nieuwe ideeën over tuinen en planten het best konden worden verspreid in een modern tuintijdschrift. Dat kwam er in 1920 onder de naam *Gartenschönheit*, met als redacteurs Foerster en de beken-

FOTO S: CHRISTIAN MEYER

Helioopsis 'Goldgrünherz'

de botanicus-tuinarchitect-dendroloog Camillo Schneider (1876-1951). Toonaangevende moderne tuinarchitecten als Otto Valentien, Hermann Mattern, Hertha Hammerbacher en Hermann Göritz, maar ook bekende kwekers als de gebroeders Jelitto en vele anderen leverden bijdragen aan het tijdschrift, dat in 1941 ophield te bestaan.

Publicaties Mattern en Hammerbacher werkten jarenlang met Foerster samen, omdat hij vanuit Bornim niet alleen 'nieuwe bloemen' maar ook 'nieuwe tuinen' de wereld in wilde laten gaan. Mattern werd vanaf 1927 hoofd van de afdeling tuinarchitectuur en werkte met Hammerbacher en andere 'Foersterianer' samen in wat wel wordt omschreven als een 'Worpswede voor tuinarchitecten' – Worpswede is de in 1889 gestichte kunstenaarskolonie in de omgeving van Bremen.

Aster novae-angliae
'Rosa Sieger'

Karl Foerster publiceerde 33 boeken en talloze artikelen. Naast het eerder genoemde *Winterharte Blütenstauden ...* zijn de belangrijkste *Vom Blütengarten der Zukunft* (1917) en *Der Steingarten der sieben Jahreszeiten* (1936). De laatste uitgave was moeilijk te financieren; daarom wendde Foerster zich tot enkele van de aan hem leverende kwekers met het verzoek om de uitstaande rekeningen te schrappen, zodat hij dit belangrijke werk kon laten uitgeven. Mien Ruys herinnerde zich in 1954 dat haar vader een van degenen was die aan dit verzoek gehoor gaf. Minstens zo belangrijk vond zij het *Blumenzwiebelbuch* (1939), omdat het volgens haar het enige boek was dat liet zien wat men met bloembollen in de tuin kan doen.

Nalatenschap Het aantal door Foerster in een periode van 65 jaar gewonnen nieuwe selecties is niet meer precies vast te stellen. Het begrip 'selectie' dient men bij ►

Phlox 'Karminvorläufer'

Erigeron 'Sommerschnee'

Foerster ruim op te vatten: Een tijd lang trok hij overal in het Duitse taalgebied in de herfst langs boerentuinen om de mooiste van de daar bloeiende, meestal onbenaamde variëteiten chrysanten te verzamelen. De ene lijst noemt een totaal van 362 nieuwe invoeringen (Konrad Näser), een andere somt er ruim 700 op (Marie-Luise Kreuter), de lijst van de Duitse Garten Literatur website (www.garten-literatur.de) houdt het op 526. Het zwaartepunt ligt op de geslachten *Aster* (*amellus*, *dumosus*, *novae-angliae* en *novi-belgii*), *Chrysanthemum*, *Delphinium*, *Helenium*, *Phlox* (*paniculata*). Ter gelegenheid van de BuGa 2001 zijn voor het

Phlox 'Prospero'

Helenium 'Biedermeier' uit 1949

Freundschaftsinsel in heel Europa alle nog verkrijgbare Foersterplanten bijeengezocht, wat tot resultaat had dat 204 soorten konden worden getoond. Door middel van zijn catalogi en later met zijn boek *Einzug der Gräser und Farne in die Gärten* (1957) heeft Foerster er vrijwel eigenhandig voor gezorgd dat varens en grassen *gartenfähig* werden. Hij deelde altijd met gulle hand zaad en planten uit. Een navolger als Ernst Pagels heeft met behulp daarvan Foerster's werk tientallen jaren voortgezet, maar ook andere Duitse kwekerijen als Klose en Arends kregen rechtstreeks van Foerster uitgangsmateriaal.

Drieklanken Over het toepassen van kleurencombinaties had Foerster zeer uitgesproken ideeën. Een van de uitgangspunten bij het kweken van nieuwe variëteiten was immers het vinden van andere, sprekender of juist subtieler bloemkleuren. Blauw nam een bijzondere plaats in, hij wijdde er zelfs een apart boek aan, *Blauer Schatz der Gärten* (1940), waarin het uiteraard vooral ging over irissen en riddersporen. 'Die blaue Blume scheint uns im Garten eine Fremdlingin, ein vom Himmel gefallenes Juwel', zegt hij in een artikel in *Gartenschönheit* van juli 1928. Foerster werkte het liefst met combinaties van drie kleuren – *Dreiklänge* – die zowel uit drie verwante tinten konden bestaan, bijvoorbeeld ijsblauw-azuurblauw-nachtblauw of gentiaanblauw-zilverblauw-opaal bij riddersporen, maar ook uit groepen van verschillende tegelijk bloeiende planten in bij elkaar passende kleuren. Het idee van planten die elkaars goede burens zijn in een beplanting (*Benachbarung*) is door Foerster als eerste in zijn catalogi geïntroduceerd. Bloemkleurcombinaties vormden daarbij het uitgangspunt, niet ecologische of vormgevingsaspecten. Volgens Walter Funcke wist hij intuïtief toch vaak de juiste ecologische samenhang te treffen: 'Hij had een oog voor wat bij elkaar paste – maar hij legde het niet in strenge regels vast'. Foersters werk leeft voort in de tuinen op het Freundschaftsinsel, bij zijn huis in Bornim en in tal van op zijn ideeën geïnspireerde nieuwere ontwerpen, zoals de vorig jaar naar een ontwerp van Christian Meyer gerenoveerde Karl Foerster tuin in Berlijn-Marzahn. ■